

SKJ — moralno-politička snaga socijalističkog sistema*

Nerkez Smailagić

I

Metodološki pristup

1.

Za savremenoga građanina našeg društva, suočenog sa svakidašnjicom samoupravnosti, smisao ovako zamišljene socijalističke demokratije nešto je što, veoma često, ne izaziva nikakva pitanja, još manje podsticaj za refleksiju. Pod slapovima ideologije koja ga uvjerava u progresivni i zbiljski karakter demokratije, čija je inspiracija i akcija sadržana u priznanju društveno-primarne pozicije neposrednog proizvođača; pred očito-čudovišnim iskustvima i posljedicama etatizma i državnog socijalizma, oličenih u diktatorijalnoj ambiciji i volji izabranog pojedinca; sa spoznajom izuzetnog i delikatnog mjesta i uloge naše zemlje i njenog socijalističkog pokreta u savremenom socijalizmu kao svjetskoj cjelini raznovrsnih i suprotnih težnji i mogućnosti — ideja samoupravljanja kod nas kao da postaje nešto potpuno izvjesno, moglo bi se, čak, reći, ovještalo u svojoj programatici i aksiomatici. Čini se kao da ima nečeg inflacionog u trošenju naše demokratske egzaltacije i refleksivne argumentacije, nečeg zamornog u našim ponavljanim potvrdama izvjesnog, nečeg, da kažem, odbrambenog prema svim teološko-ideološkim, političko-praktičnim i, napokon, metodološkim evokacijama i interpretacijama, često lišenim duha, svježine i širine.

Zato mi je zadatak: govoriti o samoupravljanju kao demokratskoj mogućnosti našeg socijalističkog sistema, o njegovim varljanim ili varljivim prednostima — i pored svih iluzija, nedosljednosti, protivakcija i devalvacija — opetovano težak i, donekle, nametljiv. Nalazim da mi, kao istoričaru političke misli, ostaje da se, početno, metodološki podstaknem nedovoljno iskorišćenim, a dijelom neznanjem ili uobraženošću diskreditiranim prostorom povijesti socijalističke misli i pokreta, u kome je princip samoupravljanja bio stalna i olujna zastava socijalne revolucije proletarijata, te »totalne patnje« građanske civilizacije ili, šire, savremenog svijeta uopće.

2.

U širokoj panorami socijalističkih ideja, mogućnosti i akcija posebno se izdvajaju dvije kardinalne zamisli socijalističke demokratije: proizvođačka i politička, Marxova i Lenjinova, ideja oslobođenog rada i ideja osvajanja vlasti.

A) Marks je svojim djelom sazeo, povezo i razvio ono što je, prije njega, socijalistička misao, u najboljim svojim dostignućima, bila formulirala i spoznala.

Socijalni utopizam, ta prva budna svijest i savjest socijalističkog (ne uvijek radničkog) pokreta, je u Saint-Simonovoj invenciji i umu izgradio viziju jednog industrijalizma, kome je u osnovi priznanje društvene prednosti proizvođača, mada u njegovom kontekstu suviše široko, gotovo naivno-jedinstveno zamišljenog.

U epohalno-primarnim sudarima dva svijeta, koje je tako silno i potresno, i na kulturno-povijesnom i na praktično-političkom planu, označila 1848. godina, sa svim onim što je ona, posebno, značila za evropsku radničku klasu, ispoljio se, strasno, otporno i konfuzno, anarhizam kao izdvojena i, tada, veoma značajna struja socijalističke negacije starog. Ostavljajući po strani njegovu teorijsku nesuvislost, kao i apsolutistički intonirani individualizam, koji je više dovodio do kraja princip građanske revolucije nego što je sagledao nove mogućnosti povijesti, ipak se može, istini za volju, utvrditi da je njegovom principu — samoorganizacija narodnog društvenog bića — nedvosmisleno izraženom u Proudhonovim i Bakunjinovim djelima, bila osigurana budućnost. Ideju komune, samoupravljanja, slobodne asocijacije proizvođača, zasnovanih na samovlasti radničke klase i, šire, naroda, oni će ponavljati u svim varijantama svoje antiautoritarističke doktrine.

Ove utopističke i romantičke kritike građanskog svijeta, Marx nadrasta svojim teorijskim djelom, koje je ranijem fragmentarizmu interesa, ideja i kriterija, suprotstavilo cjelovit i magistralno razvijen pogled na svijet, cijelu jednu umstvenu filozofiju slobode. Nadovezujući na ranije ideje tradicionalne filozofije, koja je objektivno (ili objektivno) nastojala da u cjelovitoj interpretaciji promi svijet, da ga predoči kao rad i djelo uma koji se ostvario svjestan sebe kao takvog, Marx je kritički sagledao i utemeljio sami princip građanskog svijeta kao neslobode i bezumlja, kao svijet koji svoju umnost poriče samim tim što se zasniva na općoj patnji, oličenoj u principu i stanju proletarijata. Otuđeni rad, otuđeni duh, otuđena zajednica samo su tri najviša i najčistija izraza sveopće povijesti otuđenja, koje se u građanskom klasnom društvu dovršava u totalni sistem. To je osnov Marxovog opredjeljenja za totalnu radikalnu revoluciju, čija se suština izvodi u slobodu čovjeka, a čije je prirodno, zbiljsko, tek pravo-povijesno stanje ljudsko društvo ili slobodna zajednica neposrednih proizvođača.

zajednica, izvedena u kontekstu jedinstvene zamisli, ideje, kriterija povijesti kao cjeline.

Sve ono što će, kasnije, sljedovati u raznim razvojnim etapama moderne povijesti i, posebno, socijalističkog pokreta i misli: revolucionarni sindikalizam Geoga Sorela, bitno uperen protiv političke organizacije radničke klase i uopće potrebe političke borbe, s uvjerenjem da je radnička klasa sama sebi dovoljna za kapitalistički slom: i svojine, i državnosti, i sistema, ako se osloni na svoje autentične klasne organizacije — sindikate, koji su organi, izgrađeni već unutar kapitalizma, buduće samoorganizacije socijalističke radničke zajednice; pokret radničkih savjeta od 1919—1922. godine u Njemačkoj i Austriji, kojeg su zagovarali, iako sa bitnim koncesijama socijalno-demokratskim shvatanjima, Max Adler i Oto Bauer kao osnovne oblike klasne borbe proletarijata protiv sistema eksploatacije; De Leonov »industrijalni unionizam«, koji je izložio, široki i smioni, a za američke uvjete izvanredno revolucionarni program ukidanja političke države i nužnost samoorganizacije radništva u svoje klasne saveze, koji su klica buduće socijalističke državnosti i zajednice; engleski gildsocijalizam, koji političku borbu smatra sekundarnom pred zadatkom opće nacionalne samoorganizacije radničke klase na principu samoupravljanja; Gramscijev »ordine nuovo«, koji je, insistirajući na ekonomskoj emancipaciji radničke klase i na društveno-povijesnoj potrebi da se ona samoorganizira, izložio ideju radničkih savjeta kao osnovnih ćelija socijalističke revolucije, državnosti i sistema — sve će to, dakle, biti u kontekstu duhovne i povijesne ostavštine i inspiracije radničke demokratije.

Rezimativno izraženo: ideja proizvođačke demokratije polazi od društveno-primarne pozicije radničke klase, a zajednica koja počiva na njenoj samoorganizaciji, shvaćena je kao supstancija socijalističkog društvenog sistema, koji je rezultat socijalne revolucije.

B) Druga polovica XIX stoljeća, i pored »eksesa« Pariske komune (koju, uostalom, ni sam Marx nije očekivao), izraza, još jednom, spontanog revolta radnika protiv sveopćeg pritiska i cinizma građanskog sistema, protekla je u silnom razvoju ekonomskog potencijala koji kulminira u imperijalizmu.

Glavnina radničkog pokreta, koju idejno vodi i motivira njemačka socijalna demokratija, orijentira se na prilagođavanje postojećem, što je, očito, suprotno prethodnoj revolucionarno-kritičkoj fazi. Reformizam, kojeg navješćuje Bernstein na samom kraju stoljeća, a koji bi se, grosso modo, mogao svesti na teoriju socijalizma kao parlamentarnog sistema građanskog tipa, dakle na konstitucionalistički sistem (time se on, definitivno, smješta na liberalističko stanovište), samo je teorijski izrazio pomirenost sa zbiljom.

Revolucionarni boljševizam, nasuprot tome, jedini je pokret, koji, u takvim uvjetima, doseže, spoznajno i praktično, visinu epo-

halnog zadatka i opredjeljuje se za energičnu istorijsku svijest i akciju.

Lenjin je bio čovjek te nove razvojne faze evropske istorije; čovjek koji je dublje nego itko shvatio »istinu epohe«; promijenjene odnose i nove mogućnosti; i koji je duboko shvatio da se težište revolucionarnih borbi i uopće oštih društvenih konflikata definitivno prenosi na periferiju; da će revolucije mijenjati svoj klasični oblik; da će imati promijenjen ritam, intenzitet, strukturu i posljedice. I on je, nakon te spoznaje, strašću neumoljivog revolucionara radio na ostvarenju mogućnosti i biti svoga doba. Zbog toga se cijela ova epoha — moglo bi se reći do drugog svjetskog rata, a pitanje je: da li samo do tada — stvarno razvija u duhu intencija Lenjinovog učenja i njegove istorijske determinacije.

Novi svijet, koji se formirao na prekretnici stoljeća, a izražavao je unutarnja pomjeranja građanskog sistema započeta još 1948. godine, a naročito u drugoj polovici stoljeća, navješćuje tri esencijelna kompleksa, koja Lenjinovo djelo bitno dotiče, razjašnjava i utemeljuje.

a) Unutar kapitalizma kao svjetskog sistema strukturalno se mijenjaju sklopovi, odnosi i činiooci, što ima za bitnu posljedicu da se pritisak društveno-ekonomskih i političkih protivrječnosti pomjera s nacionalnog plana razvijenih zemalja na periferiju svjetske civilizacije; na beskrajnu daljinu i divljinu onih prostora koji se obuhvataju zajedničkim imenom — sistem kolonijalnih, poluzavisnih zemalja. Prenoseći ovaj pritisak na nerazvijene zemlje, kapitalizam olakšava društvenu situaciju i opreku u metropolama, ali zato ih zaoštrava na periferijskim dijelovima evropskog društva i tamo stvara centar revolucionarnih raspoloženja, ideja i organizacija.

b) Revolucije, koje u XX stoljeću izbijaju kao posljedica novih intenzivnih društvenih sudara na periferiji, nemaju klasične oblike čistog sukoba dviju osnovnih klasa, nego predstavljaju, istovremeno — a čak prije svega — pobunu bijede protiv cinizma gospodara; pobunu očajnika, onih koji u kapitalizmu vide nesreću i propast, a u socijalizmu čisto nebo nade u jedan mogući, jednostavno: ljudski život. Samo se time objašnjava da moderne revolucije imaju jednu takvu silinu udara, široku masovnu osnovu i potpunu izolaciju građanske klase, kakva nije bila poznata u prethodnoj eposi i kakvu ne poznaju metropole.

c) U takvim promijenjenim uslovima revolucionarna partija ne može postojati bez svijesti o novoj eposi, bez teorije koja će kritički i promišljeno osmisliti novi duh, svijest i zahtjeve vremena i društvenih snaga. Osnovno pitanje revolucije u ovim zemljama i prilikama je osvajanje vlasti, praktično-aplikativni aspekt Marxovog učenja: tehnika i organizacija osvajanja vlasti. Revolucija kao rezultat organskog razvoja kapitalističke ekonomije, sa svojom konsekvencijom: teorijom sloma kapitalističkog sistema u

samom sebi na bazi unutarnje logike vlastitog kretanja, proletarijat kao društvena većina, školovan, organiziran i pripremljen za rukovođenje proizvodnjom, društvom, državom i kulturom, razvika demokratije do njenog unutarnjeg preobražaja na bazi prevlasti bilo izbornog majoriteta bilo prisile vlasnika da odstupe pred cjelinom radničkog pokreta, sve je to moralo odstupiti u drugi plan pred surovim činjenicama strahote i bijede opće zaostalih zemalja i njihovih policijskih sistema.

Lenjin je glavni zadatak izrazio sasvim jednostavno i bitno: organizirati partiju novog tipa, koja će svojim strukturalnim, idejnim i akcionim djelovanjem biti na epohalnom nivou. Energija, postojanost i kontinuitet političke volje — to je kriterij po kome se određuje sudbina, mogućnost i djelo revolucije, čija je suština u uspostavi diktature proletarijata. Revolucionarni boljševizam je silno afirmirao volju i svijest kao konstitutivne činioce stvaranja povijesti i time doista maksimalno pomjerio granice objektivnog razvoja moderne revolucije.

Ukratko: politička koncepcija socijalističke revolucije konstituira se društvenim primatom radničke partije, izgrađene na državnom principu, koja se postavlja kao supstitucija socijalističkog društvenog sistema, koji je rezultat ostvarenja političke revolucije.

II

Razvoj društveno-političkog sistema Jugoslavije

1.

Očita je pouka ovog pregleda povijesti socijalističkog pokreta i misli: karakter revolucije uvjetuje koncepciju socijalističke demokratije.

Zato je za analizu razvoja i smisla našeg savremenog društvenog sistema od posebnog značaja osvijetliti upravo ono što najveći dio diskusija i rasprava najmanje postavlja kao središnje pitanje, kao naš osnov i start: karakter naše revolucije.

A ona se ne može izolirati nacionalnim okvirima i interesima naše zemlje, jer je dio sveopće mijene društva i povijesti u uvjetima drugog svjetskog rata i serije revolucija koje mijenjaju lik, sudbinu i karakter našeg doba. Donekle shematično a ipak neophodno, osnovna obilježja cjelokupnog ovog perioda i ambijenta izražavaju se u činjenici da se revolucije ostvaruju u uvjetima, kada je imperijalistički obračun prerastao u opći antifašistički rat naroda; da se one odvijaju pod pritiskom i ucjenom hegemonističkih ambicija staljinizma; da je narodnooslobodilački rat njihov oblik.

Ma kako bili različiti odnosi, zahtjevi i opredjeljenja, promjene u uvjetima drugog svjetskog rata predstavljaju jedinstveni tok političkih revolucija, po svom karakteru, tendenciji ili orijentaciji. Njihovo tlo i korijen su svugdje zaostale zemlje, krajnje zavisne

od vladajućih kapitalističkih činilaca i diktatorijalno ustrojene, koje su u sebi sadržavale izrazite socijalne i političke tenzije. U njihovom kretanju, bez sumnje, može se nazrijeti jedna opća zakonitost: kapitalizam se napada sa strane, a ne u njegovom središtu, ne tamo gdje je najjači nego tamo gdje je najslabiji. Iskustva ovih revolucija ukazuju, također, da se mora računati s dugotrajnim periodom tektonskih slijeganja, isto onako kao što je francuskoj revoluciji, klasičnoj građanskoj revoluciji, trebalo 7—8 decenija, dok je »pala« na vlastitu društvenu i političku osnovu. Svakako, u prvi plan dolazi i pomjeranje u pokretačkim snagama, među kojima posebno značajno mjesto zauzima inteligencija i seljaštvo. U svim ovim revolucijama revolucionarno nastrojena inteligencija stoji na čelu i vodi politički pokret. Ona je za sobom podizala milione seljaka, koji prvenstveno, iz ozbiljnih socijalnih motiva, ali i iz nacionalnih pobuda, ustaju protiv starog sistema i jedan dio radničke klase (tamo gdje je uopće postojala), i to onaj naj-revolucionarniji i najsvjesniji dio. Bitno je da čistih oblika socijalističke revolucije nema nigdje i da se ona ostvaruje u osobenim istorijskim uvjetima, da se nužno manifestira kao narodna revolucija, kao sveopći narodni pokret za oslobođenjem i boljim, pravednijim svijetom. Napokon, sve su one bile znatno opterećene, jer su, pored interesa eminentno socijalističko-političkih, morale da se suoče sa zadacima, koji pripadaju buržoasko-demokratskoj revoluciji, koja, u najvećem dijelu ovih zemalja, nikada nije bila ni ostvarena.

U svojim bitnim obilježjima naša revolucija je sastavni i konstitutivni dio ove velike i značajne povijesne mijene i nosi na sebi sve njene karakteristike. Uvjeti, odnosi, činioci, interesi koji je podstiču i razvijaju čine da se u prvi plan, bar što se tiče moje teme, mora istaći njena specifičnost kao demokratske po svojoj masovnoj osnovi, a kao vojno-političke po svojoj realizaciji. A to, onda, implicira tri bitne među sobom protivrječne mogućnosti:

a) sistem državnog socijalizma kao neposredan izraz i potvrda političke revolucije, koji ima u temelju masovni pokret revolucionarno-demokratske inspiracije i pobude;

b) agrarnu revoluciju (seljaštvo kao osnovna masa pokreta) i politički imperativ diktature proletarijata (radnička klasa kao vladajuća);

c) politički rukovodeću vlast radničke partije (vođ vojno-političke revolucije) i nužnost definiranja novog društvenog položaja radništva (socijalizam kao stvarni pokret k emancipaciji).

2.

Iz oprečnih elemenata i stremljenja, koji čine specifični karakter naše revolucije, izraza i unutarnjih tenzija i općih uvjeta

savremenog svijeta, nalazim da neprestano izbijaju, prepliću se i međusobno uvjetuju proizvođačka i politička komponenta našeg društvenog razvoja.

Fosmatrajući cjelinu, mogu se utvrditi njegove tri osnovne etape:

A) konstituiranje političke vlasti: vojno-politička revolucija, stvaranje socijalističke države, sistem državnog socijalizma;

B) radničko samoupravljanje unutar privrednih organizacija, ali ne i unutar cjeline privrednog sistema; demokratizacija državnog sistema u tom pravcu; samoupravljanje kao organizacioni oblik socijalističke države;

C) privredna i društvena reforma; zahtjev za osamostaljenjem sfere društvenog rada; zahtjev za samoupravljanjem kao samostalnom i predominantnom društveno-ekonomskom strukturom.

A) Prva etapa kod nas se, općenito, kvalificira kao oponašanje staljinističkog projekta, dakle kao pogrešna koncepcija ili kao »objektivna nužnost«, pri čemu se ima u vidu više njeno ideološko motiviranje nego dokazivanje.

Politička revolucija, koja je završila osvajanjem vlasti, bila je od samog početka, a zbog realno-društvenih razloga, da upotrijebim Lenjinov izraz, bez svoga ekonomskog osnova. Ona je bila rezultat unutarnje političke nužnosti i po svome okončanju našla se u »zraku« (u socijalističkom smislu) odnosno imala je naspram sebe kapitalističku ekonomsku strukturu, u kojoj je znatnu ulogu imala sitna robna proizvodnja. U taj splet sa svim kompleksom ekonomskih, društvenih i političkih problema zapliće se i agrarna reforma, koja i ono malo krupnog zemljoposjeda fragmentarizira, opet iz razloga političke nužnosti. Bilo je nesumnjivo da se, odmah, po osvajanju vlasti revolucija našla pred dva tako moćna ekonomska (i ne samo ekonomska) protivnika: razvijena kapitalistička svojina i sitna robna proizvodnja.

Nacionalizacija i serija popratnih mjera bila je prirodna konsekvencija političke pobjede: prvi čin organizirane socijalističke države bio je podržavljenje razvijene kapitalističke svojine (prva nacionalizacija). Time se legalizira konačni društveno-politički krah naše građanske klase, koji je započeo znatno ranije.

Prema sitnoj robnoj proizvodnji, činilo se, da takav jednostavan put nije moguć: seljaštvo i uopće srednji slojevi činili su masovnu osnovu narodnog fronta, demokratskog oblika naše revolucije. Ali se smisao glavnog udara i prema njima nije bitno promijenio. Sitna trgovina i individualni obrt bili su dijelom drugom nacionalizacijom, a dijelom državno-fiskalni pritisci svedeni na beznačajni dio. Patos kolektiviziranja u toj sferi — stvaranje zadruga, imao je za realnu osnovu prisilu.

Tom entuzijazmu političke pobjede treba dodati neslavni pokret seljačkih radnih zadruga, koje su bile jedan organizacioni oblik da se seljaštvo, također putem prisile, primora na kolekti-

vističko ustrojstvo. Revolucija je prvo podijelila zemlju i parcelizirala je na masovni sitni posjed, a zatim sredstvima, u kojima prisila dominira, ponovo razvlašćivala seljake i natjerivala u kolektivne poljoprivredne organizacije.

Treći aspekt, isti po suštini, ali drugačiji po metodi, bilo je zahvatanje u fond općedruštvene reprodukcije i potrošnje lavovskog dijela individualne potrošnje na razne načine: sniženim nivoom dohodaka najvećeg dijela društva, poreskom i kreditnom politikom itd.

Na toj osnovi, bitno zasnovanoj i ostvarenoj prisilom, stvorena je državna svojina, bilo da je neposredna ili posredna.

Ostaje, dakle, da se, konačno, imenuje toliko opetovana a neodređena i mistična »objektivna nužnost«: to je nesmiljeni proces socijalističke prvobitne akumulacije, o kome je sa toliko uvjerenja i bola pisao Preobraženski, proces koji ga je, konačno, i odnio u smrt.

Socijalistička prvobitna akumulacija je ekonomski značajna iz slijedećih razloga:

a) ona je stvorila akumulacionu bazu industrijalizacije, koja je kod nas, zbog orijentacije na krupnu industriju, bila strahovito skupa;

b) ona je razbila patrijarhalni imobilizam sela, uopće našeg društva i silno ubrzala ritam socijalne mobilnosti prema industriji;

c) ona je podržavala značajan dio sitne robne proizvodnje i time suzila bazu njene kapitalističke mogućnosti.

Sve u svemu, socijalistička prvobitna akumulacija bila je ekonomsko konstituiranje političke revolucije, koje se spoljno-društveno izrazilo kao centralizirana socijalistička država. Sistem državnog socijalizma nije bio rezultat neke političke zle čudi ili puke želje da se oponaša staljinizam, nego, prije svega, ekonomska nužnost početne etape u razvoju socijalističke političke revolucije u zaostaloj zemlji, čiji je oblik ostvarenja politički — prisila.

B) Takav razvojni smjer, dovršen samo u krupnim linijama, bio je prekinut zbog političke nužnosti: neophodnost kritičnog razračuna sa staljinizmom, s jedne strane, i zbog ekonomske nužnosti: otpor proizvođača, s druge strane.

Sukob sa staljinizmom značio je za nas opći diskredit sistema državnog socijalizma i političku nužnost raskida s orijentacijom socijalističkog razvoja, koja se zasniva na prisili, državnom autoritetu i samovolji.

Kritici birokratizma, praktičnoj i teorijskoj poziciji našeg anti-staljinizma, paralelna je ekonomska akcija proizvođača, koja se izrazila u ozbiljnoj privrednoj recesiji u periodu od 1949—1952. godine. Opći pad proizvodnje bio je izraz otpora proizvođača cjelokupnom stroju državnog socijalizma i socijalističke prvobitne akumulacije. Ekonomska nužnost da se stimuliraju proizvođači, da

se ponovo podstakne proizvodnost rada zahtijevala je novu orijentaciju socijalističkog razvoja: bila je to afirmacija ideje radničkog samoupravljanja.

Naivno je uvjerenje, a to je bila i zvanična ideološka motivacija, da je to »pobjeda demokratije«, »izgradnja slobodne zajednice neposrednih proizvođača« itd. Realno-društveni odnosi upućuju na bitnu protivrječnost te etape: radničko samoupravljanje u pojedinačnim privrednim organizacijama, a sistem državnog socijalizma kao cjelina privrednog sistema. Drugim riječima, demokratska samoupravnost zahvata sferu društvene proizvodnje, a sferu raspodjele, kao i disponiranje enormnim fondom akumulacije, opće društvene potrošnje i najveći dio individualne potrošnje tzv. društvenog sektora čvrsto drži u svojim rukama država i bitno ih determinira.

A da li, tada, uopće ima neke pozitivne promjene? Mislim da je ona sadržana u neospornoj činjenici da se demokratizira sfera društvene proizvodnje, koja se, sada, sukobljava, i mora da se sukobljava sa državnim apsolutizmom u sferi društvene raspodjele. Ako se prihvata Marksov stav iz »Priloga kritici političke ekonomije« da struktura i uvjeti proizvodnje određuju raspodjelu, onda je ova preka između radničkog samoupravljanja i državnog socijalizma bila osnovna ekonomska, socijalna i politička tenzija ove etape.

Pri tom je važno podvući da se sistem državnog socijalizma u ovoj etapi skriva iza demokratske scenografije radničkog samoupravljanja i pravih slapova revolucionarne frazeologije i demokratske egzaltacije, bez mjere i ukusa.

Demokratizacija državnog sistema, ustavno-legalno podržana, ne prelazi okvire ove uske orijentacije. Proširene nadležnosti republika, a naročito ideja izgradnje komune, privredne organizacije i njihovih stručnih udruženja, zborova birača itd., sve je to bez svoje materijalne osnove ili sa tako neznatnim sredstvima da se o reprodukciji na vlastitoj osnovi ne može govoriti.

Radničko samoupravljanje, osnovna novina ove etape, kada se liši svih ukrasa i dobrih želja, bilo je sastavni dio državnog sistema, novi organizacioni oblik socijalističke države.

Bilo bi, nesumnjivo, netačno ustvrditi da je ovaj tako slozeni i novi razvojni proces našeg društva imao samo negativni aspekt: skrivenu vlast državne birokratije. Objektivni posmatrač uvidjeće da je uvođenje radničkog samoupravljanja, uza sva ograničenja, svjesna ili nesvjesna, bilo prvi značajniji prodor proizvođača u proces političke revolucije i u unutarnju strukturu socijalističke države sa pozicija njegove društvene uloge. Taj prodor ostvaruje se i, podstičući svijest proizvođača o samome sebi, ima karakter ekonomske nužnosti, isto onako kao što je, u prvoj etapi, takav karakter imala socijalistička prvobitna akumulacija. U ovoj etapi je ova nužnost potpuno opkoljena i sputana sistemom dr-

žavog socijalizma, ali ona započinje svoj tok i više se ne može, bez krupnih poremećaja, zaustaviti.

C) Pristupajući trećoj etapi — privrednoj i društvenoj reformi, moram odmah ukazati na metodološki značajan momenat: nije moguće, još uvijek, pouzdano govoriti o njoj, jer je ona tek u toku, na samom početku, i jer upravo godine koje su pred nama treba da je ostvare u njenoj ekonomskoj, a time i socijalnoj i političkoj imanenciji. Sve što se, u ovom trenutku, može, to je da se naglašavaju njene unutarnje tendencije, kao i da se vodi računa o prvim rezultatima i potezima koji su sasvim nedavnog porijekla.

Ko pažljivo studira osnove, procese i obrazloženja reforme uočava tri njene mogućnosti i pravca:

- a) osamostaljenje društvene osnove ili sfere društvenog rada;
- b) ekonomska samoorganizacija proizvođača na osnovi udruživanja po ekonomskom interesu;
- c) samoupravljanje kao samostalna i predominantna društveno-ekonomska struktura ili, kratko, društveno-ekonomski odnos.

Prema tome, tek ostvarivanje intencija i procesa, koji čine imanenciju reforme, omogućuje da se samoupravljanje konstituiira kao osnovni društveno-ekonomski odnos, dakle da se oslobodi državne prisile, ograničenja i staranja.

Bitno je pitanje, koje se mora staviti u prvi plan, da se proširena društvena reprodukcija ostvari na nivou osnovne radne organizacije u privredi. I to ne samo zbog njenog ekonomskog efekta nego, prije svega, zbog njenog sociološkog aspekta: materijalna reprodukcija samoupravljanja kao društveno-ekonomskog odnosa iz svoje vlastite, autentične društvene osnove.

Ali se time napada sama osnova sistema državnog socijalizma, što će, sigurno, dovesti do veoma zaoštrenih odnosa između njega i proizvođačke društvene sfere. Već prve mjere, npr., u domeni kreditne, poreske, a pogotovo devizne politike, više su nego simptomatične, iako, lično mislim, da su beznačajne pred mogućnostima budućih sudara. Borba za ovladavanje društvenim proizvodom je sada, kao i ranije, ali pogotovo sada, osnovno ekonomsko pitanje sa svim socijalnim, političkim i idejnim posljedicama.

3.

Iz ovog pregleda etapa, po njihovom osnovnom obilježju, može se zaključiti da se u našem društvenom sistemu, u njegovom razvoju, neprestano prepliću, sukobljavaju i međusobno uvjetuju ekonomska i politička nužnost, imperativ ekonomskog razvoja i politička volja da se on usmjeri, organizira, a, ponekad, i ograniči.

Taj paralelizam dvaju redova nužnosti prisutan je i danas, i to danas očitije nego ikada, a oličen je u ekonomskom sistemu samoupravljanja i političkom sistemu države.

Reforma je definitivno društveno opredjeljenje da se oslobodi sfera društvenog rada, da se ona samoorganizira po ekonomskom kriteriju i da se razvija po svojim vlastitim ekonomskim zakonitostima. Time će, svakako, jačati i osamostaliti se sfera »građanskog društva« (u Marxovom smislu riječi) sa svojim svijetom stihije, anarhije, egoizma potreba i samoništenja. Oduvijek je njen princip bio, a i sada će biti, utilitarizam, koji će rađati psihologiju, moral i praksu neke vrste »masovnog kapitalizma«, da upotrijebim Hilferdingov izraz. Bez takvog nesputanog prometa vrijednosti, dobara i rada; bez spontanog djelovanja autentične ekonomske zakonitosti društvene proizvodnje; bez nesmišljene mehanike i automatizma slobodnog tržišta, ne mislim da se društvo može istrgnuti iz gvođenog zagrljaja socijalističke prvobitne akumulacije i sistema državnog socijalizma.

Politički sistem države, sa svoje strane, do sada je u znatno povoljnijem pa i društveno-privilegiranim položaju. Prije svega se može konstatirati da je uveliko relativno nezavisan od svoje društvene osnove, da raspolaže oprobanim i ogromnim aparatom prisile, jedinstvenom organizacijom i razrađenom metodologijom svakidašnje akcije, a naročito da u svojim rukama, još uvijek, ima veoma značajne materijalne fondove.

Zelio bih, odmah, da kažem da ja postojanje države kao opće političke organizacije društva utvrđujem ne iz nekih etastičkih uvjerenja, nego kao jednostavni i realistički faktum našeg, kao i svakog, društva. Ono što se mora na nov način definirati jest odnos između samoupravljanja i države, s jedne strane, i, posebno, društvena pozicija i uloga države naspram društva kao cjeline, s druge strane. Drugim riječima, podržati redefiniciju ovog odnosa u korist samoupravljanja i »deposedizacije« države na planu raspodjele, njeno ograničavanje na funkciju ili službu oćpedruštenom interesu. Razumije se da će, zato, njen otpor, u kome će se koristiti sva njena dosadašnja preimućstva (a ona nisu mala), biti stalan, ćvrst i tvrd, i to, takoreći, u svakom pitanju.

Tome, svakako, pogoduje mistifikatorska državotvorna atmosfera i odnosi, pozitivan izraz ćvrstine »državnog razloga«, što se, naročito, ispoljava u slabostima parlamentarnog sistema i demokratskog javnog mnjenja. Odsustvo civilne liste, koja je pravi naš »horribile dictu«, nerazvijenost otvorene i striktno sprovedene parlamentarne kontrole na svim nivoima, raznovrsni neformalni pritisci na parlamente na svim nivoima, nedostupnost podataka, koji su, uvijek, dati u apsolutnim iznosima, bez kvalitativno specificirane strukture, pa faktor državne tajne i političke oportuniteti, itd., sve to, uz nedovoljno razvijeno demokratsko javno mnjenje i masovni socijalni konformizam, samo jaća i podržava relativnu samostalnost »političkog društva«, ćiji je bitni princip birokratizam.

Reforma je i sva ova pitanja snažno zaoćtrila i, ako se dosljedno bude ostvarivala, zapoćinje jedan nov i presudan proces:

politički sistem moraće se prilagođavati svojoj društvenoj osnovi. A to znači ne samo da će se njegova predominantna materijalno-društvena pozicija mijenjati u korist samoupravljanja nego će se i u onome što je njegov autentični sadržaj morati demokratizirati. Ali se time, posigurno, stvaraju dva izvanredno osjetljiva i značajna žarišta političke borbe, otpora i tenzija.

III

Društvena pozicija SKJ

KPJ odnosno SKJ je konstitutivni dio i činilac razvojne sudbine našeg društvenog socijalističkog sistema. Kao i ovaj, i on je prošao tri etape:

A) sistem državnog socijalizma, u kome je KPJ konstituens, osnovna snaga i realizator njegove ideje i prakse;

B) radničko samoupravljanje, u kome se SKJ postepeno distancira od državnog socijalizma uz podršku samoupravljanju, ali državnim metodama;

C) privredna i društvena reforma, u kojoj je akcent na odvajanju od državnog sistema i opredjeljenju za samoupravljački sistem.

A) Postoji opće mišljenje, teorijski, doduše, neizvedeno, da je u prvoj etapi poistovećena partija i država. Poneki govore partijski aparat i državni aparat, čime se, čini mi se, baca, jednostrano, težište na organizacionu stranu pitanja. Osnove ove istovetnosti nalaze se, po jednim, u procesima birokratizacije države, po drugima: u postojanju državne svojine, po trećima: u pogrešnoj koncepciji njihovog odnosa.

Mislim da je temeljni društveni razlog, kao što sam ranije izložio, u ekonomskoj nužnosti socijalističke prvobitne akumulacije, čiji je princip i metod prisila. Upravo zato je država kao eminentna organizacija političke prisile dobila takav društveni značaj u početnoj etapi. A time je, mislim, određen odnos između nje i partije: ne radi se o njihovom poistovećivanju, nego o tome da je država samo jedan, sada najznačajniji, organizacioni oblik i instrument, pomoću kojeg partija ostvaruje svoju političku vlast i volju. Obavljanje državnih funkcija i prihvatanje državnih položaja samo je spoljna strana unutarnje sadržine ovog odnosa.

B) Razlozi političke i ekonomske naravi, koje sam izložio u analizi razvoja našeg društveno-političkog sistema: staljinistički diskredit sistema državnog socijalizma i ekonomski otpor proizvođača tom sistemu, podstiču novu orijentaciju u razvoju i definiranju društvenog položaja partije.

Distanciranje prema državnom sistemu i društveno-politička podrška radničkom samoupravljanju zaoštavaju odnos prema klasi. Složenost situacije, novi oblici, drugačija mjerila i shvatanja, kao i to, neke stvari, na teorijskom i praktično-političkom planu.

Čini mi se da cijela ova etapu karakterizira svijest o nužnosti promjene i sporost, polovičnost, pa i dezorijentacija u praktičnoj akciji i organizaciji. Mnogo toga se duguje činjenici da se partija sada izmijenjena u savez komunista, postavlja na nov način prema klasi na političkom planu, ali da je društveno-ekonomski plan bio, objektivno-realno, nedefiniran i sekundaran. To se izrazilo protivrječno: otvoren je proces demokratizacije na osnovi samoupravnosti u sferi društvene proizvodnje, a sistem državnog socijalizma vladao je sferom društvene raspodjele. Moralna, akcijska i politička snaga SKJ bila je, umnogome, opterećena i blokirana, na svim nivoima, ovom protivrječnošću. Zato se, s jedne strane, politički podržavalo radničko samoupravljanje i njemu korrespondentni procesi demokratizacije državnog sistema, a s druge strane, najvažnije odluke bile su i dalje ostvarivane preko državnog sistema, uz njegovu bitnu i neposrednu akciju.

C) U stvari tek sadašnja etapa privredne i društvene reforme raščičava sve te zapletaje i odlučno traži jasan odnos i pouzdan kriterij. To se može, gotovo empirički, uvidjeti u živom i, donekle, nervoznom traženju i nastojanju da se danas definira nova (a sigurno je nova) društvena pozicija SKJ.

Prema onom što se, do sada, umno ili brzopleto ispoljilo, sreću se dva krajnja stava: kod jednih neka vrsta neodređenosti i zbunjenosti u odnosu na promjenu ovog položaja SKJ —ostavljam uopće po strani političku nostalgiju za »starim dobrim vremenima« — a kod drugih zahtjev da se SKJ integrira (možda suviše jak izraz) u sistem samoupravljanja.

SKJ nalazi se i djeluje u društvenom socijalističkom sistemu, u kome postoji paralelizam sistema: ekonomskog — samoupravljanje i političkog — država. Nema sumnje, ta situacija će postajati sve složenija i sve konfliktnija. Sfera društvenog rada na bazi samoupravljanja, pod pretpostavkom dosljednog ostvarenja reforme, konstituirae »građansko društvo« sa svim njegovim socijalnim, političkim i etičkim implikacijama. Politički sistem države, nedemokratski po samoj svojoj unutarnjoj logici razvoja i, osim toga, prepun odnosa, činilaca i atmosfere iz ranije etape, razvija i dalje tendencije svog osamostaljivanja od društva uopće, dakle jača »političko društvo« sa svim njegovim socijalnim, političkim i etičkim implikacijama.

U takvom kontekstu, SKJ ima za osnovni zadatak da se postavi kao ona moralno-politička snaga, koja svojom idejom, kriterijem i akcijom definira, podstiče i ostvaruje socijalističku orijentaciju društvenog razvitka. A da bi postigao takvu društvenu poziciju vodeće moralno-političke snage, on se ne može poistovetiti ni sa političkim sistemom države ni s ekonomskim sistemom samoupravljanja, dakle, ne može prihvatiti za svoje mjerilo i osnov ni birokratizam ni utilitarizam, nego mora biti na kritičkoj distanci i prema jednom i prema drugom.

To bi se moralo izraziti, idejno, akciono i organizaciono u samostalnoj političkoj poziciji i prema državnom sistemu i prema samoupravljačkom sistemu. Jer je sigurno da će ekonomski sistem samoupravljanja razviti proizvođačku klasu, ali se ona neće spontano kretati prema socijalizmu, nego, moglo bi se prije reći, prema malograđanskoj viziji društva, pošto, sada, naspram nje ne postoji vlasnička kapitalistička klasa, koja je direktno izrabljuje. Politički sistem države, koji je uvijek počivao na »državnom razlogu«, čak kad je najdemokratskiji, a pogotovo kad to nije, jača birokartiju kao eksploatatorski sloj, čiji je cilj ponovno porobljivanje cijelog društva malom broju moćnika.

U takvim uvjetima, SKJ je jedina svjesna i organizirana politička snaga, koja može da zastupa ideju socijalizma, ideju emancipacije. Ali to pretpostavlja partiju novog tipa, duha i akcije i u teorijskom i u političkom smislu sa svim implikacijama koje ovaj stav u sebi sadrži.

RESUME

LA LIGUE COMMUNISTES YOUGOSLAVE (LCY) — FORCE MORALE ET POLITIQUE DU SYSTEME SOCIALISTE

I INTRODUCTION

1. L'expérience du mouvement ouvrier international sert de base à deux conceptions capitales (ou deux orientations) de la démocratie socialiste:
 - a) la productions,
 - b) la politique.
2. Le point de départ de la première est la classe ouvrière, et la communauté qui repose sur l'autoorganisation de cette classe est conçue comme la substance même du système socialiste, résultat de la révolution sociale.
3. La seconde est constituée avec la priorité du parti ouvrier fondé sur le principe étatique; elle se présente comme une substitution du système socialiste, résultat de la révolution politique.

II CARACTÈRE SPÉCIFIQUE DE NOTRE SOCIÉTÉ

SOCIÉTÉ

1. Le système socialiste yougoslave représente l'unité contradictoire des deux orientations.
2. La cause en est:
 - a) le caractère spécifique de la révolution yougoslave: démocratique par sa base faite de masses populaires, militaire par sa réalisation. Il s'en suit:
 - aa) un système de socialisme étatique en tant qu'expression d'une révolution politique s'appuyant sur le mouvement de masses d'inspiration démocratique et de réalisations socialistes;
 - bb) une hypothèque de la révolution agraire (avec les paysans comme masse principale du mouvement) et l'impératif de la dictature du prolétariat (constitution du prolétariat en démocratie);

- cc) la nécessité d'un pouvoir politique du parti ouvrier (chef de la révolution militaire et par conséquent le constituant fondamental de l'État socialiste) ainsi que la nécessité d'une définition de la nouvelle position sociale de l'homme qui travaille (socialisme en tant que mouvement effectif vers l'émancipation).

III ETAPES DANS LE DEVELOPPEMENT SOCIAL ET POLITIQUE

1. **Première étape:** la conquête du pouvoir.
Révolution militaire. Constitution de l'État socialiste. Système du socialisme étatique.
2. **Deuxième étape:** l'introductions de l'autogestion ouvrière.
La suppression du système administratif classique à l'intérieur des entreprises mais non pas à l'intérieur de l'ensemble du système économique. La démocratisation du système étatique dans le sens de l'orientation donnée. L'autogestion en tant que forme d'organisation de l'État socialiste.
3. **Troisième étape:** la réforme sociale et économique.
L'exigence de l'émancipation de la base sociale. L'exigence de l'auto-organisation économique de la société.
L'exigence de l'autogestion en tant que structure sociale et économique indépendante et prédominante.

IV PARALLÉLISME DES SYSTÈMES

a) Remarque générale

1. Le système social yougoslave est caractérisé par le parallélisme des systèmes: l'autogestion et l'État, le système économique et politique de la société.
2. Le système économique de la société est fondé sur l'autogestion dont les traits caractéristiques sont:
 - le travail uni;
 - l'autoorganisation sociale du travail;
 - l'indépendance indispensable dans la sphère du travail social.
3. Le système politique de la société est fondé sur le principe étatique, à savoir:
 - la propriété de l'État;
 - l'organisation politique de la société (système de représentation, organes de violence, système administratif etc.);
 - l'abstraction de la sphère politique.

b) Rapports

1. Le système économique jusqu'à la réforme (ce qui rurera encore longtemps) fait partie du système politique de l'État. La réforme a comme tâche principale la libération et l'émancipation de la base sociale — à savoir, de la sphère du travail social. Les rapports doivent, donc, être déterminés par l'intérêt économique. Dont la conséquence est le renforcement et l'émancipation de la sphère de «la société civile» dont le principe est l'utilitarisme.
2. Le système politique de la société jusqu'à la réforme (et aujourd'hui encore) est sensiblement éloigné, donc, relativement bien indépendant de sa base sociale. Ses rapports intérieurs sont déterminés par l'intérêt politique. La conséquence en est le renforcement et le maintien d'une indépendance relative «de la société politique» dont le principe essentiel est le bureaucratisme.

Les rapports entre ces deux systèmes sont en conflit dès le commencement. Avec la réforme ils s'aggravent rapidement dans leur essence. Mais leur orientation change dans le fond: le système politique...

V LE DEVELOPPEMENT DE LA POSITION SOCIALE DE LA
LIGUE DES COMMUNISTES YOUGOSLAVES (LCY)

1. De même que le système social et politique, le LCY a franchi trois étapes fondamentales.
- Le parti dans l'État
2. **Première étape:** le système du socialisme étatique. Le Parti Communiste Yougoslave est le constituant, la force fondamentale et le réalisateur de l'idée et de la praxis du socialisme étatique (l'identification du parti et de l'État)
- Le parti hors de l'État mais au-dessus de l'autogestion
3. **Deuxième étape:** l'autogestion ouvrière. L'éloignement progressif du système de socialisme étatique en s'appuyant sur l'autogestion, mais en conservant toujours la forme et les méthodes étatiques.
- Le parti hors de l'État, mais au-dessus de l'autogestion
4. **Troisième étape:** la réforme. L'exigence d'une séparation du système étatique et la détermination en faveur d'un système social d'autogestion.

VI RÔLE SOCIAL DU PARTI

a) **Base**

1. Le système social et économique yougoslave est caractérisé dans son ensemble par:
 - aa) de différentes contradictions et des rapports sociaux et économiques contraires: travail uni, propriété de l'État, propriété privée venant de la petite production;
 - bb) des contradictions économiques entre des unités économiques de travail indépendantes;
 - cc) la contradiction sociale fondamentale entre le système de l'autogestion et le système étatique.

b) **Position**

1. La tâche principale de la Ligue des Communistes yougoslave dans cette situation complexe est d'être la force morale et politique qui par l'idée, par le critère et par l'action définit, incite et réalise l'orientation socialiste du développement social.
2. Elle ne peut et ne doit donc s'identifier ni avec le système politique de l'État socialiste, ni avec le système économique de l'autogestion; elle ne peut et ne doit, par conséquent, se déterminer ni pour l'utilitarisme ni pour le bureaucratisme, elle doit rester au-dessus de l'un et de l'autre.
3. Ce qui veut dire que la LCY a une position indépendante, un critère et une action en face du système étatique aussi bien qu'en face du système de l'autogestion, mais à l'intérieur d'un système social, économique, politique et juridique donné. Bref, La Ligue de Communistes yougoslaves est une force morale et politique de la société, elle n'est ni sa substitution, ni sa substance.